

„PRAVDA A PRAVDIVOSŤ V UMENÍ SO SAKRÁLNOU TEMATIKOU“.

Synodálna diskusia

Pravdivosť je to, čo najostrejšie odlišuje umenie od gýča. Pretože iným menom gýča je zavádzanie a teda dobrovoľný odklon od úprimného hľadania podstaty. Aké kritéria uplatňujeme pri umení so sakrálnou tematikou? Aký dopad má stvanie fiktívneho sveta iba v našich predstavách, odtrhnutého od našich reálnych životov? Vieme prijímať obyčajnosť a každodennosť ako dar?

Svoju úlohu v tejto synodálnej diskusii chápem tak, že by som mala uviesť tému o Pravde a pravdivosti z pohľadu kresťanskej viery. Keď som sa začala pripravovať na tento večer, stála som pred dvojitou výzvou. Prvá: ako mám s touto témou osloviť konkrétne Vás, ktorý ako predpokladám sa zaujímate o umenie. A druhá: čo konkrétne mám k tejto rozsiahlej téme povedať. A tak som si zvolila celkom osobitný prístup. Budem vychádzať zo štúdie o umení a gýči od Tomáša Kulku a poukážem na niekoľko styčných bodov medzi jeho argumentáciou a vierou v Ježiša Krista.

Tomáš Kulka si hneď v úvode knihy stanovuje jasné východiská. Uvedomuje si, že ak chce definovať podstatu gýča a objasniť jeho estetickú defektnosť, bude považovaný za konzervatívneho pretože pre mnohých je gýč relatívny tak ako umenie. Hranice umenia a gýča sa stali tak pohyblivé, že viacerým dnes nie je jasné, čo je umenie a čo gýč.

Ak chcem dnes hovoriť o pravde, uvedomujem si že je to v relativistickom kontexte citlivá téma. Kto dnes vie, čo je pravda? V relativizme nachádza Jozef Ratzinger, neskorší Benedikt XVI., spoločného menovateľa všetkých neuhov súčasnej spoločnosti. Relativizmus namiesto toho, aby otvoril človeka jeho metafyzickým, etickým, duchovným a eschatologickým dimenziám, ktoré mu patria od prirodzenosti a v ktorých môže nájsť svoje naplnenie a integrálny rozvoj, necháva človeka skloneného k zemi, aby sám alebo prostredníctvom väčšiny rozhodoval o svojom tragickom osude. Dnes sa pravda relativizuje v sociálnom a kultúrnom kontexte, nie je o ňu záujem a je odmietaná. Aké to má dôsledky? Benedikt jasne hovorí, že keď človek stráca referenčné body, nevie odkiaľ prichádza a kam ide, stráca smerovanie a upadá do nihilizmu. Pravda však nie je pre veriaceho človeka abstraktný pojem - je ňou osoba Ježiša Krista, Božieho Syna. Sv. Tomáš Akvinský, ktorý cituje sv. Augustína, hovorí že ho môžeme považovať dokonca za „dokonalé Slovo, ktorému nič nechýba a ktoré je takpovediac umením všemohúceho Boha.“ (Porov. STh. I ot. 39 čl. 8 odp.)

Tomáš Kulka navrhol definíciu gýču pomocou troch nutných podmienok. Prvá z nich je **výber témy**, ktorá vyvolá citovú odozvu. Sú to témy všeobecne považované za krásne, roztomilé, silne citovo zafarbené. Zamyslime sa ako je toto dokonalé Slovo predstavené vo významných prameňoch viery ako sú liturgia a štyri evanjeliá. Keď sv. Ambróz vysvetľuje novokrstencom počas mystagogických katechéz sv. tajomstvá, ktoré prijali – vyjadruje svoju obavu, že keď pristúpia prvý krát k oltáru, začudujú sa, že uvidia len také obyčajné veci ako víno a chlieb. Ambróz si uvedomuje, že niekto možno zostane sklamaný, lebo nezažije takú istú senzáciu ako židia, keď videli pršať mannu a prepelice z neba. Preto apeluje na ich rozum, aby uverili že sviatosti Cirkvi sú starobylejšie a dôležitejšie ako sviatosti synagógy. De Mysteris, obsahuje napríklad tieto slová: „Aby si aj Cirkev uchovala hĺbku nebeských tajomstiev, stráni sa silných nárazových vetrov a volí si jemné jarné pôvaby.“

Život Ježiša očami evanjelistu Marka je predstavený ako jedno veľké mesiášske tajomstvo. Nie je ľahké v tomto prvom evanjeliu identifikovať Ježiša v hĺbke jeho podstaty. Čo sa v gýči nesmie stať. Tam naopak musí byť na prvý pohľad zrejmé, kto alebo čo je na ňom vyobrazené. Keď Ježiš robí

veľké znamenia, napríklad vyháňa zlých duchov, uzdravuje, odhaľuje svoju slávu na vrchu Tábor – vždy dáva príkazy mlčania. Svedkovia o tom nesmú hovoriť. A my sa pýtame prečo? Biblisti navrhli na túto otázku odpoveď. Píšu o tom, že pre Marka je miestom najplnšieho zjavenia Boha temnota kríža. Boh sa necháva najviac spoznať, vtedy keď bolo akoby všetko stratené. Len v blízkosti kríža môže rímsky stotník vyznať vieru v Božieho Syna a chrámová opona sa roztrhne. Paradoxom evanjelia je, že identitu Ježiša môže tento pohan spoznať iba vo chvíli bezmocnosti a temnoty smrti Boha. Čakali by sme, že Marek zoči-voči zmŕtvychvstaniu posunie svoje evanjelium do svetla, ktoré túto temnotu rozjasní. Ale ako končí jeho evanjelium? Typicky negýčovo. Žiadne veľkolepé finále plné šťastných ľudí, ktorí sa presvedčili, že Ježiš žije. Končí sa zmienkou o ženách, ktoré vyšli a utiekli od hrobu, lebo ich zachvátil strach a úžas. Tieto ženy nikomu nič nepovedali, lebo sa báli. Profesor Nového zákona Massimo Grilli to komentuje slovami, že autor úmyselne zakončil evanjelium týmto paradoxným a problematickým spôsobom.

Druhá podmienka gýča podľa Kulku je **jednorozmernosť**. Umenie našu zmyslovú skúsenosť sveta zintenzívňuje, mení náš pohľad na veci, obohacuje naše asociácie. Gýč nás uspáva, je stereotypný, plochý. Má len jednu jedinú interpretáciu, ktorú vnucuje. Skúsme sa teraz pozrieť na pravdu očami evanjelistu Jána. V 14. kapitole ju jasne dáva do súvislosti so sebou, keď hovorí: ja som CESTA – PRAVDA - ŽIVOT. (Jn 14,6). V tomto krátkom vyjadrení sú nahromadené viaceré metafory. Vytvára to otázku o ich vzájomnom vzťahu.

1. Ak vezmeme do úvahy len prvé dve slová z tohto výroku, vedie nás to do nesmiernej hĺbky tajomného Božieho mena, ktoré zjavil Mojžišovi na vrchu Horeb. „Ja som...“ O Ježišovi nehovoríme, že On bol cesta, pravda a život. Vedie nás k úžasu nad jeho večnou prítomnosťou. On je.
2. Prvá kategória, ktorou sa Ježiš označuje je CESTA. Motív cesty sa v Starom zákone vyskytuje často. Ako prvú a najzákladnejšiu cestu si môžeme pripomenúť CESTU exodu. V kontexte textu 14 kapitoly je kategória CESTY základná, ktorú následné dve PRAVDA a ŽIVOT len upresňujú.
3. Kto je On? Je ten, kto spája učeníkov a Otca. Akým spôsobom? Prostredníctvom PRAVDY. On totiž prišiel vydať svedectvo o PRAVDE ako hovorí Pilátovi: „Ja som sa preto narodil a preto som prišiel na svet, aby som vydal svedectvo pravde. Každý kto je z pravdy, počuje môj hlas“ (Jn 18,37). Poznanie PRAVDY podľa Jn 8,32 nás urobí slobodnými. Doslova Ján píše: „Poznáte PRAVDU a PRAVDA vás učí slobodnými“. O aké poznanie PRAVDY ide? Poznanie toho, ktorý je. Ide o poznanie základnej PRAVDY o Ježišovi a jeho skutočnej totožnosti. Kto ju poznáva? Paradoxne ten, kto zotrúva v Slove. (Jn 8,31) Predstava, že PRAVDA prináša človeku slobodu nás uvádza do helenistického kontextu, podľa ktorého klamstvo a zlo zotročujú, zatiaľ čo múdrosť, vedomosti a cnosti vymaňujú človeka zo závislosti. Aká je CESTA k Otcovi? Vedie cez zotrvanie v Slove – cez záväzný vzťah k tomu, ktorý je Logos.
4. V ňom poznávame PRAVDU. Kvôli čomu? Kvôli ŽIVOTU – oslobodeniu z otroctva smrti. Viac rozmernosť a významovú hĺbku týchto slov len tušíme a sú pre nás provokáciou čítať ich a interpretovať vždy znova a znova v rôznych životných situáciách. Cirkev nás pozýva k opakovanému lectiu, meditácii, kontemplácii a k akcii podľa týchto slov, aby sme vo viere čo najviac prenikli do ich posolstva o Kristovi. Keby sme však dospeli k presvedčeniu, že sme sa na základe týchto slov celkom zmocnili pravdy o Ježišovi, a že nikto a nič nám už nemôže pomôcť lepšie porozumieť jeho identite Boha a človeka, upadáme do ilúzie a vystavujeme sa riziku fundamentalizmu tých, ktorí pravdu nehľadajú, ale ju vlastnia. Ján v 6, 15 píše: „Keď Ježiš poznal, že chcú prísť a zmocniť sa ho, aby ho vyhlásili za kráľa, odišiel na horu, celkom sám.“

Tretia podmienka gýča je **intenzita**. Umelecké diela sú väčšinou presne a úsporne usporiadané. Nič tam nie je zbytočné alebo náhodné. Nie je na nich možné nič upraviť, bez toho aby sme zmenili ich umeleckú hodnotu. Čím intenzívnejšie dielo, tým viac jeho konštitutívnych elementov má svoju konkrétnu estetickú funkciu a tým menej týchto elementov je esteticky nadbytočných. Tieto elementy nie sú zameniteľné. Na začiatku tohto mesiaca sme ako každý rok v liturgii slávili Jozefa robotníka. Evanjelium zo dňa hovorilo o celkom obyčajnom, ale nenahraditeľnom aspekte Ježišovej podstaty - o jeho ľudskosti. Počuli sme o tom, že v meste, kde vyrastal a kde ho všetci poznali, ho neprijali ako proroka. Ved' či nebol tesárov syn? Kazateľ namiesto evanjelia citoval Valtortu. Medzi iným hovoril o výnimočnosti malého Ježiša, ktorý už od detstva hrdinsky znášal nepochopenie od svojich rovesníkov. Pre mnohých je tento prídavok k evanjeliu neškodný. Ale čo ak sa v podobných prídavkoch pokríví obraz Božieho Syna, ktorý sa stal obyčajným človekom? A čo ak sa takto vzdáľujeme od Boha, ktorý sa stal v Ježišovi blízkym? Niekedy máme tendenciu okrášľovať fakty, unikáť z reálneho, každodenného, obyčajného a uchýliť sa k mystifikáciám, k nadľudským ideálom, k výnimočným úkazom a pritom si neuvedomujeme, že ponúkame ľuďom veľmi rozprávkový obraz Boha. A akosi sa v tom balaste predstáv stráca tesárov syn. Páči sa mi výrok, ktorý napísal Hans Urs von Balthasar: „Boh, ktorý bol tridsať rokov murárom a tesárom, si poradí aj s troskami mojej duše.“ V Ježišom živote existoval určitý nepomer medzi časom obyčajnej práce a mimoriadnymi udalosťami, ktoré pritiahovali zázrakmi. Tento nepomer pokračuje a môže sa zdať neúnosný. On, ktorý je Boh, pracuje dennodenne s troskami ľudskej duše bez toho, aby sa o tom písalo v novinách a vydávali veľké svedectvá. Pracuje v skrytosti. Trpezlivo, neúnavne, nebadane mení svet vzťahov a životy ľudí práve vo všednom dni. Čo by sa stalo, keby sme z nášho ohlasovania tieto skutočnosti vypustili? Neochudobnili by kresťanstvo o niečo zásadné?

Zaujímavá je tiež skúsenosť nášho dominikánskeho biskupa bl. Piera Claverieho, ktorý vedel veľmi dobre rozlíšiť čo Cirkev môže a čo nemôže stratiť, aby zostala sama sebou: „Ako sa môžeme započúvať, ak sme naplnení sami sebou, svojím materiálnym a intelektuálnym bohatstvom? Tu v Alžírsku máme jedinečnú príležitosť, uchopiť ju však môžeme len vtedy, keď sa zbavíme prebytkov, nárokov, našej sebestačnosti. No zbavíme sa ich vôbec niekedy? Len tak dokážeme načúvať iným, vnímať ich, podeliť sa s tým málom, čo máme. Nemali by sme si neustále robiť starosti, ako sa máme brániť. Čo vlastne chceme obraňovať? Náš majetok? Naše budovy? Náš vplyv? Naše meno? Našu spoločenskú pozlátku (teda viditeľné kresťanské inštitúcie)? To všetko je smiešne a zanedbateľné, keď si pomyslíme na evanjelium o blahoslavenstvách. Ďakujme Bohu, že redukuje Cirkev na jednoduchú ľudskosť. Tešme sa zo všetkého, čo nás robí pozornejšími, vnímavejšími, radujme sa zo všetkého, čo nás vedie k tomu, že sme pripravení odovzdať sa a podeliť sa namiesto toho, aby sme sa obhajovali a bránili. Namiesto vlastnej obrany by sme mali brániť a ochraňovať to, čo je nenahraditeľné pre všetkých ľudí, to, čo prospieva vzrastu, dôstojnosti a budúcnosti každého človeka. K tomu nás nabáda Božia láska.“

Ukončím tento môj príspevok úryvkom z listu bratovi Rajmundovi z Kapuy od sv. Kataríny Sienskej, ktorá mi je veľmi blízka: „Ja Katarína, služobnica a otrokyňa služobníkov Ježiša Krista, píšem Vám v jeho drahocennej krvi s túžbou vidieť vás ako skutočného ženícha Pravdy, ako jej milujúceho nasledovníka. (...) Jeho pravda bola táto: On nás stvoril pre slávu a chválu svojho mena, aby sme sa podieľali na jeho večnej kráse a boli v ňom posvätení. Kto nám ukazuje, že toto je pravda? Krv nepoškrvnenej Baránka. Kde nachádzame túto krv? V poznaní seba samých.“